wvd - contact

Mededelingenblad van het
Woordenboek van de Vlaamse Dialecten

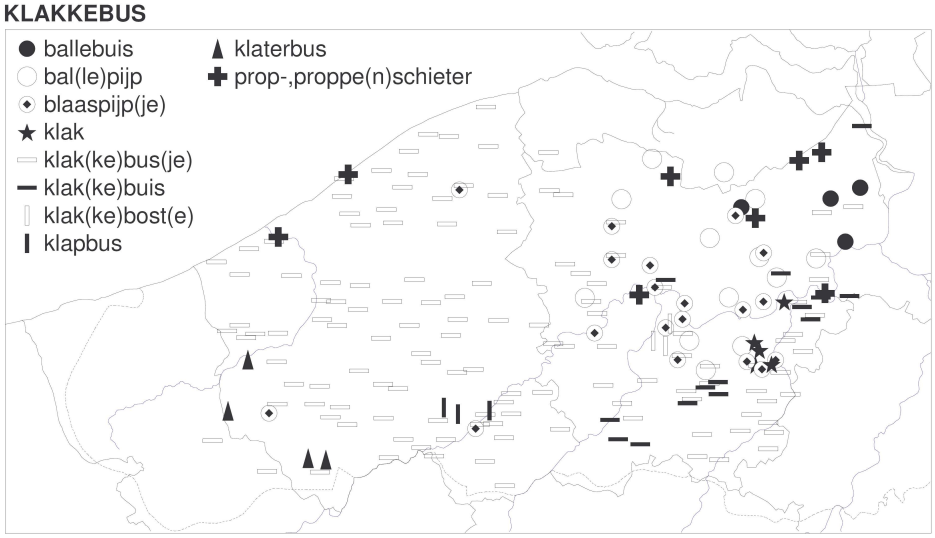

20ste jaargang nr. 2, december 2006, Vakgroep Nederlandse Taalkunde, Universiteit Gent

WVD-Contact jaargang 20, nr. 2, december 2006

Redactie en Typografie:
Tineke De Pauw, Veronique De Tier, Magda Devos, Matthias Lefebvre, Hugo Ryckeboer, Liesbet Triest, Jacques Van Keymeulen, Evelien Van Renterghem, Roxane Vandenberghe

Inhoud

Van de redactie 3
Kroniek over september - december 2006 4
met aandacht voor:
- Voortgang van de redactie 4
- Dialectologisch werk van studenten 6
- Samenwerking met Zeeuws-Vlaanderen 6
- De Zeeuwse klapbank 7
- Proefschrift Roxane Vandenberghe en Albert Oosterhof 9
- Wetenschapsweek en wetenschapsfeest 10
- Presentatie van nieuwe afleveringen van het WGD 11
- Symposium Taal en Tongval 12
- Variaties vzw. Vlaamse Koepelorganisatie voor dialecten en oraal erfgoed: presentatie sprekende kaarten 13
- Doctorandicolloquium 14
- SND-dialectendag 17-3-07 in erfgoedcentrum Lamot 14
- Dialectveertiendaagse in Mechelen 16
- Voordrachten door de WVD-redactie 16
- Artikelen in de marge van het project 17

Vleggerende vlaggers, plumpende plimpers en pinkende pimpels 18
Benamingen voor de kuit in de Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialecten 25
Overzicht afleveringen WVD 31

Herkomst van de afbeeldingen:
Dries Bonte: blz. 9(2)
Hilde Christiaens © *Universiteit Gent*: blz. 11
Veronique De Tier: blz. 13
Siemon Reker: blz. 12
Evelien Van Renterghem: blz. 8, 9 (1), 10

Van de redactie

De WVD-redactie wenst alle lezers en medewerkers van het WVD een gelukkig nieuwjaar. We hopen dat 2007 u vooral veel vreugde en een goede gezondheid brengt. De WVD-redactie hoopt ook dit jaar met volle kracht verder te werken aan alle lopende projecten. De huidige WVD-redactie bestaat ook dit jaar nog altijd uit vier voltijdse en twee deeltijdse redacteuren.

Met de nieuwe subsidies is in 2006 prioriteit gegeven aan het afwerken van de Landbouwwoordenschat en het invoeren van de gegevens van Algemene Woordenschat, die nu in een snel tempo moeten worden opgevraagd. Helaas zijn we er in 2006 niet in geslaagd ook bij West-Vlaanderen een subsidie van 12.500 euro te verkrijgen in het kader van de ontsluiting van cultureel erfgoed. Oost-Vlaanderen en Zeeland daarentegen hebben toegezegd het project ook de volgende jaren financieel te blijven steunen. Wij zijn hen daarvoor zeer dankbaar.

Zoals steeds vindt u bij dit nummer een aantal vragenlijsten: twee over kleding, twee over de woning en een korte navraaglijst over pluimvee. Als u ze niet onmiddellijk allemaal kunt of wilt invullen, dan is dat zeker geen probleem. Voor de vier grote lijsten is er tijd genoeg. De korte navraaglijst over pluimvee krijgen wij graag zo snel mogelijk terug, omdat die gegevens binnenkort verwerkt moeten worden. Vul de vragenlijsten indien mogelijk in samen met een goede zegsman of zegsvrouw. Twee (of meer) weten altijd meer dan één.

Vanaf nu kunt u de vragenlijsten ook ongefrankeerd terugsturen in een gewone enveloppe met als adressering:

Woordenboek van de Vlaamse Dialecten
Postbus 41
9000 Gent

Kroniek over september-december 2006

De vragenlijsten die we in de loop van 2006 hebben rondgestuurd, kwamen goed terug. Omdat bepaalde vragenlijsten pas uitgestuurd waren voor het verschijnen van het vorige nummer, geven we hieronder de stand van zaken voor alle lijsten die u in 2006 kreeg. De aantallen verwijzen naar wat op het ogenblik van het klaarmaken van dit nummer (begin januari 2007) al op de redactie is aangekomen.

WVD 157: Voedsel 10: drank en tabak (december 2005): 109 vragen, 259 ingevulde lijsten
WVD 158: Kaartspel 2 (december 2005): 155 vragen, 244 ingevulde lijsten
WVD 159: Innerlijk 9: navraaglijst (december 2005): 88 vragen, 211 ingevulde lijsten
WVD 160: Knikkerspel (december 2005): 101 vragen, 172 ingevulde lijsten
WVD 161: Schaap en geit (mei 2006): 164 vragen, 67 ingevulde lijsten
WVD 162: Navraaglijst kleding (mei 2006): 53 vragen, 174 ingevulde lijsten
WVD 163: Lichaam 6: Navraaglijst Lichaam (mei 2006): 102 vragen, 177 ingevulde lijsten
WVD 164: Kleding 3 (mei 2006): 85 vragen, 192 ingevulde lijsten
WVD 165: School III: navraaglijst (september 2006): 69 vragen, 164 ingevulde lijsten
WVD 166: Kinderspelen II (september 2006): 113 vragen, 158 ingevulde lijsten
WVD 167: Lichaam 7: navraaglijst II (september 2006): 63 vragen, 160 ingevulde lijsten
WVD 168: Het konijn (september 2006): 29 vragen, 160 ingevulde lijsten
WVD 169: Voedsel 11: allerlei (september 2006): 126 vragen, 161 ingevulde lijsten

Alle medewerkers worden hartelijk bedankt voor de moeite die ze hebben gedaan bij het invullen van deze vragenlijsten. Ook niet-volledig ingevulde lijsten zijn welkom. Wij beseffen dat niet alle vragen door iedereen kunnen worden ingevuld, maar we vragen uiteraard liever wat te veel dan te weinig.

Voortgang van de redactie

Het computerprogramma waarin de gegevens worden ingevoerd en waarmee de lemmata worden gegenereerd, is ondertussen helemaal vernieuwd. Uiteraard moeten er nog wat kinderziekten verholpen worden. Het liep en loopt niet altijd

van een leien dakje. Er zijn bijvoorbeeld problemen met de snelheid van de internetlijnen in een van de lokalen, wat voor heel wat vertraging zorgt, maar we hopen dat dat zo vlug mogelijk opgelost zal zijn.

Landbouw

Op dit ogenblik zijn alle gegevens voor kleinvee en pluimvee opgevraagd en ingevoerd. Roxane Vandenberghe ging in Frans-Vlaanderen op pad om nog enkele Vlaamssprekende boeren te vinden, die haar alles over pluimvee en kleinvee konden vertellen. Roxane en Veronique De Tier zijn ondertussen begonnen aan de verwerking van de gegevens. De bedoeling is dat het manuscript over enkele maanden klaar is voor een subsidieaanvraag, zodat het eind 2007 gedrukt kan worden, en samen met de aflevering over het paard kan verschijnen. De subsidiegevers hebben immers enkele maanden nodig om het manuscript te beoordelen.

Algemene Woordenschat

De tweede aflevering over het innerlijke van de mens is persklaar. Het manuscript van Tineke De Pauw en Magda Devos kan binnenkort naar de drukker en wordt nog voor de zomer in druk verwacht. Het was weer een hele opgave om alle dialectwoorden die met cognitieve eigenschappen, taalvaardigheid, werk en gemoedstoestanden te maken hebben op een zo goed mogelijke manier te ordenen.

De database wordt verder aangevuld met gegevens over school en kinderspelen. Matthias Lefebvre voert de laatste vragenlijsten in van dit thema. Ook in Frans-Vlaanderen is men al aan de opvraging van dit thema begonnen. Daarna komt ook Zeeuws-Vlaanderen aan bod. Er blijken immers heel wat verschillen te bestaan tussen school lopen in Nederland of Vlaanderen, zodat mondelinge opvraging in gespreksgroepen aangewezen is. Binnenkort kan ook deze aflevering bewerkt worden door Matthias en Tineke. Ondertussen worden ook de gegevens uit diverse dialectwoordenboeken en tijdschriften geëxcerpeerd en in een accessdatabase opgeslagen.

Liesbet Triest doet hetzelfde met gegevens voor het lichaam. Dat er in verband met het lichaam duizenden dialectwoorden bestaan, hoeven we wellicht niet uit te leggen. De invoer van de eigen vragenlijsten is zo goed als klaar op enkele nagekomen lijsten na. Er is al een lemmalijst klaargemaakt die op dit ogenblik

ongeveer 1000 lemmata telt. Binnenkort kan ook Liesbet aan het uitschrijven van haar materiaal beginnen.

Evelien Van Renterghem bereidt ondertussen de laatste vragenlijsten in verband met de algemene woordenschat voor. Zij test deze uit in gespreksgroepen verdeeld over het hele onderzoeksgebied. Na het afwerken van de vragenlijsten over kleding, houdt ze zich nu bezig met allerlei vragen over de woning.

Dialectologisch werk van studenten

Voor het vak dialectologie, dat gedoceerd wordt door Jacques Van Keymeulen, bereiden enkele studenten een jaarwerk voor over de vogels. Zij combineren de WVD-gegevens met die van onze zusterprojecten WBD en WLD en zullen op basis daarvan taalkaarten tekenen van de benamingen voor de witte kwikstaart en het winterkoninkje, aangevuld met een commentaar bij de boeiende dialectwoorden voor beide vogels.

Samenwerking met Zeeuws-Vlaanderen

Jacques Van Keymeulen volgde als adviseur enkele bijeenkomsten van de Wetenschappelijke Commissie van de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek. De Vereeniging heeft zoals steeds enkele vragenlijsten uitgestuurd, als bijlage bij hun kwartaalblad Nehalennia. Een aantal vragenlijsten is op de WVD-vragenlijsten gebaseerd. Het is de bedoeling deze gegevens ook te gebruiken voor overzichtskaarten van het hele zuidelijke taalgebied.

Medewerkersbijeenkomst IJzendijke

Op dinsdag 17 oktober 2006 was het alweer zover! Naar jaarlijkse gewoonte kwam de WVD-redactie samen met haar Zeeuws-Vlaamse informanten. Deze keer vond het weerzien plaats in het charmante IJzendijke, waar Rinus Willemse de redactie en de informanten verwelkomde in siersmederij Groosman. We werden er hartelijk ontvangen met koffie en de traditionele Zeeuwse bolussen. Eerst nam Veronique het woord om de vorderingen van het woordenboek toe te lichten. Nu de redactie zes krachten telt, komen de werkzaamheden in een stroomversnelling terecht. De redactie pleit dan ook voor een vluggere invulling van de WVD-vragenlijsten in Zeeuws-Vlaanderen.

Daarna besprak Tineke De Pauw enkele woordkaartjes met de dialectbenamingen voor een aantal schooltermen (speelplaats, kleuter, enz.). Matthias op zijn beurt gaf toelichting bij enkele kaartjes met de dialectwoorden voor de tol. Die dialectkaarten kwamen tot stand op basis van reeds ingevoerd materiaal voor de aflevering *School en Kinderspelen*, een aflevering waaraan beide redacteuren momenteel volop bezig zijn. Daarna trokken we naar 'Het Bolwerk, museum voor de Staats-Spaanse Linies', een heringericht museum (voorheen het Streekmuseum) waarin de bezoeker op een aangename wijze geïnformeerd wordt over de militaire versterkingen in Zeeuws- en Noord-Vlaanderen, de Staats-Spaanse linies, uit de belangrijke periode 1600 tot 1800. Met behulp van films, kaartmateriaal, authentieke objecten en sprekende figuren, maquettes en kledingstukken wordt de wereld van de 17de eeuw beleefbaar gemaakt en wordt verwezen naar de relicten in het landschap in geheel Zeeuws-Vlaanderen en de partnergemeenten in Vlaanderen. Het museumbezoek was zeer interessant en werd bijgevolg zeer gesmaakt. Om de namiddag af te sluiten, keerden we terug naar de siersmederij voor een drankje en een hapje. Er werd nog volop bijgepraat. Het was voor iedereen een prettig weerzien. Zoals steeds zorgde de Zeeuws-Vlaamse coördinator Rinus Willemse dat alles in goede banen liep. Wij zijn hem hiervoor zeer dankbaar.

Zeeuwse Dialectdag

Op 21 oktober was het traditioneel ook weer Zeeuwse Dialectdag van de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek in Kapelle. Veronique De Tier opende deze dag in haar functie van consulent streektalen; zij kreeg er ook het eerste exemplaar aangeboden van een nieuwe versie van de cd-rom van het Zeeuwse woordenboek en van een Zeeuwse vertaling van Job.
Deze dialectdag stond in het teken van dialect en muziek. 's Ochtends was er een lezing over streektaalmuziek. Onze coördinator Rinus Willemse praatte het programma aan elkaar. De leden van de Zeeuwse Dialectvereniging konden terugblikken op een gevarieerde dag en kijken er wellicht al naar uit hoe de vereniging volgend jaar het thema 'dialect en gezondheid' naar voren brengt.

De Zeeuwse Klapbank

Op 29 september was de WVD-redactie aanwezig op het symposium dat georganiseerd werd naar aanleiding van de Zeeuwse Klapbank, een tentoonstelling over de Zeeuwse dialecten. Veronique De Tier, die deeltijds consulent streektalen is, is de samensteller van die tentoonstelling.

Op het symposium lichtte Wim Helm, een medewerker van het Zeeuws Documentatiecentrum, toe wat er in het documentatiecentrum aanwezig is op het vlak van gesproken taal. Een deel daarvan zijn dialectopnames. Hij liet er enkele horen, zoals een fragment waarin Mevr. Ghijsen, de samenstelster van het Woordenboek der Zeeuwsche Dialecten, aan het woord is.

Daarna was het de beurt aan Jacques van Keymeulen met een lezing over de totstandkoming van de Taalkamer van het Huis van Alijn. De Taalkamer diende namelijk als voorbeeld voor de Zeeuwse Klapbank. Hans van de Velde bracht vervolgens samen met zijn studente Martine Schrier de resultaten naar voren van een onderzoek naar dialectverlies in Zeeland. Hans is aan onze universiteit afgestudeerd en is dus een oude bekende. Na de pauze vertelde Johan Taeldeman over 1966, de zomer waarin hij de Zeeuws-Vlaamse opnames maakte die voor dit project werden gebruikt.

Veronique De Tier sloot het symposium af met een presentatie van de Zeeuwse Klapbank. Achteraf kon iedereen die dat wilde, de tentoonstelling nog even bekijken en vooral beluisteren. De Zeeuwse Klapbank reist nu langs Zeeuwse bibliotheken. In Zeeuws-Vlaanderen kunt u de tentoonstelling in mei en juni bezoeken in de bibliotheek van Oostburg.

Proefschrift Roxane Vandenberghe en Albert Oosterhof

2006 was een zeer bijzonder jaar voor de vakgroep Nederlandse Taalkunde in Gent. Er zijn niet minder dan drie proefschriften verdedigd. In januari beet Timothy Colleman de spits af. In het najaar was het de beurt aan Roxane Vandenberghe. Zij verdedigde haar proefschrift *De morfosyntaxis van de Middelnederlandse adverbiale bindwoorden*

in synchroon en diachroon perspectief op 13 oktober. Het werd een prachtige dag voor Roxane, voor haar promotor Magda Devos en voor alle collega's.
Albert Oosterhof, een andere collega van onze vakgroep, promoveerde op 10 november. Hij schreef een proefschrift in het Engels: *Some Aspects of the Syntax and Semantics of Generics in Dutch*. Wij feliciteren onze collega's van ganser harte.
Ook 2007 brengt weer een nieuw proefschrift, over dialecten. In het voorjaar zal Kathy Rys, die vroeger nog op de redactie van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten heeft gewerkt, haar proefschrift verdedigen.

Wetenschapsweek van 19 tot 29 oktober 2006 en wetenschapsfeest op 27, 28 en 29 oktober 2006.

Naar tweejaarlijkse gewoonte vond in oktober alweer de Vlaamse wetenschapsweek plaats. Met dit initiatief wil de Vlaamse overheid wetenschap en technologie in de kijker zetten en promoten, vooral bij jongeren. Tal van universiteiten, hogescholen en wetenschappelijke instellingen in heel Vlaanderen werken hieraan mee en ontvangen de hele week middelbare scholieren, om ze op een interactieve manier warm te maken voor de wondere wereld van de wetenschap. Ook het WVD deed zijn duit in het zakje en stelde zijn redactie open voor de schoolgaande jeugd. De leerlingen kregen eerst een algemene inleiding over dialecten en over het woordenboek en mochten daarna zelf aan de slag om dialectkaarten te tekenen. Dat dat niet altijd zo eenvoudig is als het lijkt, ondervonden ze al snel aan den lijve! Er werd heel wat gezucht, gegiecheld, gewikt en gewogen, maar uiteindelijk slaagde elk

groepje er toch in een min of meer bruikbare dialectkaart af te leveren.

De wetenschapsweek wordt traditioneel afgesloten met het wetenschapsfeest, dat dit jaar plaatsvond in Flanders Expo. Op deze beurs voor zowel scholen als het grote publiek pakten tientallen standhouders alweer uit met spectaculaire, boeiende en plezierige experimenten. De Universiteit Gent was goed vertegenwoordigd met stands uit verschillende faculteiten, onder andere over fysica, wiskunde, geneeskunde en musicologie. Ook het WVD was uiteraard present en had zijn stand gestoffeerd met dialectkaarten over voedsel, de cd-rom van de taalkamer, waarop je naar dialectfragmenten uit alle hoeken van Vlaanderen kunt luisteren, en een interactieve internet-enquête over dialectbenamingen voor kinderspelen.

Presentatie van nieuwe afleveringen van het WGD

In Harderwijk in Gelderland werden op 16 november 2006 twee afleveringen van het Woordenboek van de Gelderse Dialecten gepresenteerd aan het publiek. De kapel waar de presentatie plaatsvond was bijna te klein voor de vele informanten die hierbij aanwezig waren. De auteurs bespraken enkele

woordkaarten en dialectwoorden, er was een muzikaal intermezzo en een Gelderse vroedvrouw vertelde in het dialect over haar beroep.
De redactie wil Charlotte Giesbers en Harrie Scholtmeijer van harte feliciteren met hun afleveringen. Beide afleveringen behandelen de woordenschat van de mens. Harrie Scholtmeijer schreef de aflevering over de dialecten van de Veluwe, Charlotte Giesbers bewerkte het rivierengebied.

Symposium Taal en Tongval

Het jaarlijkse symposium van het tijdschrift Taal en Tongval op 17 november was deze keer gericht op de drie regionale woordenboeken: *De systematische woordenboeken van de Zuid-Nederlandse dialecten: lexicale variatie als taaltheoretisch thema*. Onze promotoren Magda Devos en Jacques Van Keymeulen hielden een lezing over wat er aan dialectgebieden te zien is op onze dialectkaarten: *Lexicale dialectometrie op basis van het Woordenboek van de Vlaamse dialecten: mogelijkheden en moeilijkheden*.
Daarna waren er nog lezingen die verband hielden met de Brabantse en Limburgse afleveringen en werd gedemonstreerd hoe je met Google Earth

dialectkaarten kunt maken. De lezingen van dit symposium worden uitgegeven in een speciaal themanummer van Taal en Tongval.

Variaties vzw. Vlaamse Koepelorganisatie voor dialecten en oraal erfgoed: presentatie sprekende kaarten

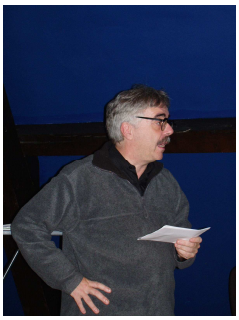

Op donderdag 23 november was de WVD-ploeg aanwezig op de voorstelling van vijf sprekende dialectkaarten in het Huis van Alijn te Gent. De sprekende kaarten zijn een realisatie van Variaties vzw, een koepelorganisatie van Vlaamse en Brusselse dialectverenigingen. De presentatie kaderde in de Week van de Smaak in Vlaanderen.
De avond begon met een inleiding van Jacques Van Keymeulen, die voorzitter is van Variaties. Hij gaf wat uitleg over het project 'regionale diversiteit in voeding en taalgebruik'. Daarna stelde Evelien Van Renterghem, projectmedewerkster van Variaties, de vijf sprekende dialectkaarten voor.

Sprekende kaarten zijn digitale kaarten die de dialectische verspreiding zichtbaar en hoorbaar maken. Wanneer je op een dergelijke kaart een bepaalde gemeente aanklikt, dan hoor je het dialectwoord, uitgesproken door een dialectspreker uit die gemeente. De vijf begrippen die in kaart gebracht werden, zijn: bloedworst, hoofdkaas, snoepen, peperkoek en peul. De aanwezigen kregen ook een korte uitleg over de etymologie van de begrippen.

De avond werd afgesloten met een receptie in het cafeetje van het Huis van Alijn, waarbij de aanwezigen konden proeven van al het lekkers dat op de sprekende dialectkaarten te beluisteren viel.

Doctorandicolloquium

Het WVD nam op woensdag 20 december deel aan het doctorandicolloquium van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Gent. Op dat tweejaarlijkse colloquium krijgen promovendi en projectmedewerkers de kans om hun onderzoek voor te stellen aan collega's en belangstellenden. De kennismaking gebeurt door middel van een postersessie.

De poster van het WVD (zie volgende blz.) werd gemaakt door Matthias Lefebvre en Evelien Van Renterghem. Hij geeft op een beknopte manier het doel en de werking van het WVD weer. Uiteraard gaf de redactie van het WVD tijdens het colloquium uitgebreid toelichting bij de poster. De namiddag werd afgesloten met een broodjesmaaltijd en een panelgesprek over de internationalisering van het wetenschappelijk onderzoek.

SND-dialectendag 17 maart 2007 in erfgoedcentrum Lamot

De Nederlandse dialectendag van de Stichting Nederlandse Dialecten vindt om de twee jaar alternerend twee keer in Nederland en een keer in Vlaanderen plaats. De twee vorige edities waren in Zeeland (Middelburg) en in Ede (Gelderland). De laatste SND-dialectendag in Vlaanderen dateert al van in 2001, toen het Limburgse Alden Biesen gaststad was. In 2007 is het opnieuw de beurt aan Vlaanderen: iedereen wordt op 17 maart verwacht in Mechelen, de speelgoedstad bij uitstek. Het thema is immers dialect en spel. U hebt misschien zelfs deelgenomen aan de enquête die via internet in te vullen was, maar ook als u alleen de WVD-enquêtes invult, wordt er over uw ingevulde gegevens verslag uitgebracht. Dat gebeurt in het dialectenboek waar Roxane Vandenberghe West-Vlaanderen toelicht, Tineke De Pauw Oost-Vlaanderen en Veronique De Tier Zeeland (met natuurlijk Zeeuws-Vlaanderen). Tineke De Pauw geeft die dag samen met haar Limburgse collega Ronny Keulen ook een workshop. Zij presenteren daar gegevens die gebaseerd zijn op de vragenlijsten voor school en kinderspel. Aan de hand van dialectkaarten laten ze het publiek kennismaken met de verschillende dialectbenamingen in Vlaanderen, Brabant en Limburg. Uiteraard zijn er ook nog enkele andere workshops. De Brabantse groep Zakdoek treedt op, er is een boekenmarkt en het speelgoedmuseum demonstreert er allerlei spelletjes. In het ochtendprogramma zijn er enkele lezingen, met o.a. bekende Vlaming Marc Reynebeau, die over taalvariatie komt spreken. Bij dit WVD-Contact vindt u een folder met het volledige programma.

UNIVERSITEIT GENT

WOORDENBOEK VAN DE VLAAMSE DIALECTEN

Vakgroep Nederlandse Taalkunde - Blandijnberg 2 9000 Gent

21 afleveringen, 6314 lemma's, 2328 ...
2328 kaarten, 21 aflever...
6314 lemma's, 23...
afleveringen ...
2328 kaart...
6314 lemm...
afleveringen ...
2328 kaarten, ...
6314 lemma's, 2328 ...
afleveringen, 6314 lemma's, ...
2328 kaarten, 21 afleveringen, 6314 lemma's, 2328 kaarten, 21 afleveringen,
21 afleveringen, 6314 lemma's, 2328 kaarten, 21 afleveringen, 6314 lemma's,
2328 kaarten, 21 afleveringen, 6314 lemma's, 2328 kaarten, 21 afleveringen

PROJECT OPGESTART IN 1972 MET ALS DOEL

Verzamelen, digitaliseren en publiceren van de dialectwoordenschat zoals die in de eerste helft van de 20ste eeuw in Vlaanderen gesproken werd

ZUSTERPROJECTEN

- Woordenboek van de Brabantse Dialecten
- Woordenboek van de Limburgse Dialecten
- Opgestart in 1960
- Universiteiten van Leuven en Nijmegen

THEMATISCHE OPZET

De dialectwoordenschat wordt gepubliceerd in afleveringen, verdeeld over drie thema's:

1. Landbouwwoordenschat
   - bv. Het Erf, Bemesting, Rund I en II, ...
2. Vaktaalwoordenschat
   - bv. De Zeevisser, De Molenaar, ...
3. Algemene woordenschat
   - bv. Fauna, Flora, Karakter

ONDERZOEKSGEBIED

= het oude graafschap Vlaanderen

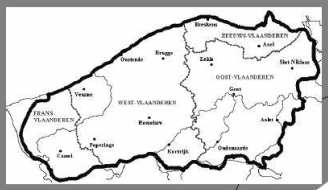

LEMMA

De woordenschat wordt per aflevering systematisch gepresenteerd en elk begrip wordt onder een apart kopje (= lemma) besproken.

Elk lemma bestaat uit:

1. Titel + definitie
2. Bronnen
3. Dialectwoorden
4. Frequentie + geografische verspreiding v.d. dialectwoorden

WOORDKAART

Bij heel wat lemma's wordt de geografische verspreiding van de dialectwoorden weergegeven op een woordkaart.

bv. Koppig persoon:

KOPPIG PERSOON
lemand die niet van eigen wil of inzicht af te brengen is, die tegen alle rede en goede raad in aan zijn eigen mening vasthoudt.

Voor een koppig kind geeft WZD **steenvreter** (stêênfreter) in WZV (Retranchement) en L. v. Axel (Axel, Hoek). De Bo kent het scheldwoord **orskop**. Voor een koppige jongen heeft Joos **prol**; voor een koppig meisje vermeldt Desnerck **neet** (nete). Wanneer twee koppigaards koppig blijven tegen elkaar, zegt men volgens Lievevrouw-Coopman in Gent **kop tegen kei**. WVD 129 (2001), 76 en 77 ; Biebuyck (1998), 150. Dialect L. v. Axel (1981), 35; Van Heesvelde (1988), 135.
I. Algemeen en man

achtkanter: Menen.
achtkantigaard: Wdb: Desnerck : achtkantigoard.
bok(je): s p o r . OV beoosten Schelde, ook Wachtebeke.
bokker [bukker] : ✦ Roeselare, Kortemark.
den: Wdb: Loquela: Zelzate.
dikkop, dikke kop: f r e q. FV; z e l d z. Veurne-Ambacht, str. v.
driekantje: Gijverinkhove, Bellegem.
driekantige (gesubst. adj.): Sint-Gillisbij-Dendermonde, Lebbeke.
driekop: ✦ Brugge, Zedelgem.
eenwilligaard: Wdb: Lievevrouw-Coopman i.v. eenwillig.
ezel: Veurne, Axel, Koewacht (N.).
ezelskop: Leeuwergem.
harde bol: Wdb: Lievevrouw-Coopman: een harde bolle i.v. bolle.
harde kei: Veurne.
harde kop: f r e q. Denderstr. noord; s p o r. Veurne-Ambacht, WV zuid en OZV; z e l d z . overig OV.
✦ f r e q. Denderstr. zuid; s p o r.str.v. Ieper-Poperinge, ook Gent en

Promotoren: prof. dr. Magda Devos, prof. dr. Jacques Van Keymeulen
Redacteuren: tineke.depauw@ugent.be, veronique.detier@ugent.be, matthias.lefebvre@ugent.be
liesbet.triest@ugent.be, roxane.vandenberghe@ugent.be, evelien.vanrenterghem@ugent.be
Telefoon: 09/264.40.73 of 09/264.40.79

Dialectveertiendaagse in Mechelen

Onmiddellijk na de dialectendag wordt er in het erfgoedcentrum Lamot een dialectveertiendaagse georganiseerd. Voor het programma verwijzen we u naar de website (www.lamot-erfgoedcentrum.be), maar we kunnen wel verklappen dat Jacques Van Keymeulen er op 21 maart een lezing verzorgt over de dialecten in Vlaanderen. Op 28 maart is er een lezing over Brabantse stadsdialecten door prof. dr. Sera de Vriendt. Op het afsluitende evenement op 1 april zullen enkele Brabantse cabaretiers optreden.

Voordrachten door de WVD-redactie

Magda Devos was op diverse plaatsen te gast in het hele Vlaamse land. In Veurne was ze op 8 september 2006 te gast bij de Vlaamse Volksbeweging Veurne met een lezing over *De dialecten van de Westhoek in het Vlaamse taallandschap.* Op 15 september, bij de presentatie van de vierde editie van het Oostends woordenboek van Roland Desnerck, sprak zij een feestrede uit: *Het nieuw Oostends woordenboek.* Op 7 november 2006 kwam ze alweer naar Oostende voor de Orde van den Prince, afdeling Oostende met als thema *Het dialect van Oostende en de middenkust in het Vlaamse taallandschap.*
Op 17 november sprak ze samen met Jacques van Keymeulen op het jaarlijkse symposium van het tijdschrift Taal en Tongval: *Lexicale dialectometrie op basis van het Woordenboek van de Vlaamse dialecten: mogelijkheden en moeilijkheden,* en in Brugge werd ze op 5 december verwelkomd door de culturele vereniging Actueel denken en leven, afdeling Brugge. Zij vertelde daar over *Het dialect van Brugge en omgeving in het Vlaamse taallandschap.*
Voor het programma *de Zeeuw van Vlaanderen* is haar gevraagd om vijf West-Vlaamse dialectwoorden etymologieën te verklaren.
Ook Jacques is een veelgevraagde spreker. Samen met Magda verzorgde hij een lezing op het symposium van Taal en Tongval, zoals u hierboven kon lezen. In Middelburg was hij op 29 september 2006 op een symposium van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) aanwezig met een lezing over *De Taalkamer in het Huis van Alijn*. Soms moet hij als voorzitter van Variaties ook een hele verplaatsing doen: hij sprak in Tienen op 18 oktober, voor de Tiense dialectvereniging (Kommetéét va Pikke Stijkès): *Tienen in het dialectlandschap van Vlaanderen*. Ook in Gent was hij twee keer te horen. Op 27 oktober 2006 sprak hij tijdens de pensioenviering voor prof. Marcel De Cleene over de betekenis van Marcel De Cleene voor de volkskunde en op 23 november 2006 tijdens de presentatie van de 'Sprekende Kaarten' in het Huis van Alijn over het

project 'Oraal erfgoed in Vlaanderen: regionale diversiteit in voeding en taalgebruik'. In *de Zeeuw van Vlaanderen* neemt hij de vijf Oost-Vlaamse woorden voor zijn rekening.
Veronique De Tier lichtte als consulent streektaal in Zeeland de Zeeuwse woorden toe in hetzelfde programma. Verder sprak zij op 25 oktober voor de Landelijke Gilde van Vrasene over *De Vlaamse dialecten*.
In oktober 2006 woonde Roxane Vandenberghe een vergadering bij van de recent opgerichte en erg actieve West-Vlaamse dialectvereniging *Bachten de Kupe*, waar ze advies gaf over de schrijfwijzer en het verzamelen van dialectwoorden.

Artikelen in de marge van het project

Magda schreef in het najaar ook enkele artikelen en een repliek die verscheen in *De Leiegouw* 48, blz. 145-151. Het is een antwoord op de recensie van het boekje *West-Vlaams* door Frans Debrabandere in een eerdere aflevering van dezelfde jaargang van de Leiegouw. Niet over dialecten, maar wel verwant is haar naamkundig artikel in *De Wete, gedaan aan de leden van de Heemkundige Kring Walcheren* 35, nr. 3. blz .33-41 waar ze schrijft over "*Walcherse veldnamen: bestanddelen, benoemingsmotieven, naamtypes*". Samen met Johan De Caluwe redigeerde ze de bundel *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*, d.i. een coproductie van Studia Germanica Gandensia en het jaarboek *Spieghel Historiael*, het jaarboek van de Bond van Gentse Germanisten. Zelf schreef ze er ook een artikel in over "*Genese en structuur van het Vlaamse dialectlandschap*" (blz. 35-61). Jacques Van Keymeulen schreef samen met J. Goossens over D*e geschiedenis van de Nederlandse dialectstudie* in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 78 (2006); blz. 37-97. In een brochure voor de Open Monumentendag Gent (Import-Export) schreef Jacques: "*Bouwen als import: Romeinse leenwoorden in het Nederlands*" (blz. 8-11). Samen met Veronique De Tier schreef hij in de bundel *Structuren in talige variatie in Vlaanderen* (blz. 63-78) over *Recurrenties in lexicale dialectgeografische patronen in Vlaanderen*. Roxane Vandenberghe schreef in datzelfde boek (blz. 91-115) samen met Gunther De Vogelaer een artikel over het gebruik en de geografische verspreiding van onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden in de Zuid-Nederlandse dialecten, zoals *entwaar* en *ieveranst*. Matthias Lefebvre schreef in *Biekorf* (afl. 4, december 2006, blz. 358-367) een artikel over de klakkebus: "*De klakkebus, een verdwenen kinderspeeltuig*". De kaart uit dit artikel kan u bewonderen op de kaft van dit WVD-Contact.

Vleggerende vlaggers, plumpende plimpers en pinkende pimpels: Dialectbenamingen voor de wimper in Vlaanderen, Brabant en Limburg

0. Inleiding

De wimpers zijn, zoals iedereen wel weet, de haartjes die op de bovenste en onderste oogleden groeien. Ze beschermen het oog tegen schadelijke invloeden van buitenaf, zoals stof, en fungeren daarbij als een soort 'voelsprieten'. De wimpers zijn namelijk zeer gevoelig en zorgen ervoor dat het ooglid zich sluit wanneer ze in aanraking komen met stofdeeltjes en andere mogelijke gevaren voor het oog.
Net als voor zovele andere lichaamsonderdelen, bestaan er ook voor de wimper een hele reeks dialectwoorden. In dit artikel zullen we echter niet alleen de dialectwoordenschat uit Oost- en West-Vlaanderen bespreken, maar ook een blik werpen over de grenzen van het WVD-gebied. Voor de overzichtskaart hebben we gebruik gemaakt van een vrij groot aantal bronnen, zowel oudere als recentere. Voor het materiaal uit het WVD-gebied zijn de oudste bronnen de eerste *Amsterdamse vragenlijst* (DC) uit 1931 en vragenlijst 34 van de *Zuid-Nederlandse Dialectcentrale* (ZND) uit 1940. Daarbij zijn ook gegevens uit WVD-lijst 119 (uit 1999) over het lichaam gevoegd, en het materiaal dat Stijn Vanderwee verzamelde voor zijn licentiaatsverhandeling over dialectbenamingen voor lichaamsdelen (2000). Voor Frans-Vlaanderen werd ook gebruik gemaakt van het *Woordenboek van het Frans-Vlaams* van Cyriel Moeyaert. Ook het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD) en het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD) maakten gebruik van het oudere materiaal. Het WBD baseerde zich op DC 1, SGV (een enquête uit 1914) en ZND 34, het WLD op DC 1, DC 39, N 10 en ZND 34. De resultaten zijn te zien op de overzichtskaart.

1. Ogevledder, ogevlegger, ogevlagger

De benamingen ***ogevledder***, ***ogevlegger*** en ***ogevlagger*** komen uitsluitend in het uiterste westen van het gebied voor. *Ogevledder* beperkt zich tot Frans-Vlaanderen, *ogevlegger* en *ogevlagger* vinden we terug in het meest westelijke deel van West-Vlaanderen, namelijk in Veurne-Ambacht en de streek van Ieper-Poperinge, langs de Franse grens.

WIMPER

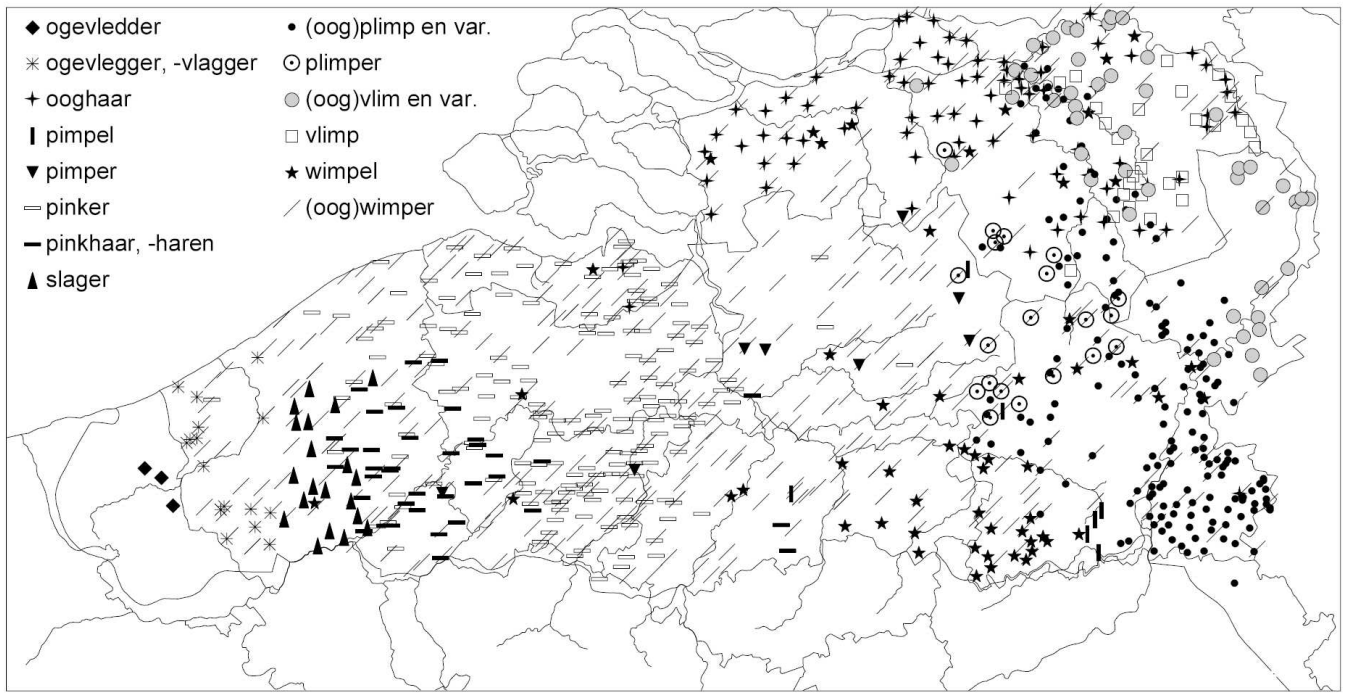
ogevledder
ogevlegger, -vlagger
ooghaar
pimpel
pimper
pinker
pinkhaar, -haren
slager
(oog)plimp en var.
plimper
(oog)vlim en var.
vlimp
wimpel
(oog)wimper

Volgens het *West-Vlaams etymologisch woordenboek* is het woord *vlegger* afgeleid van *vliegen*. In het woordenboek van Kiliaan uit 1599 is 'vleugel' immers nog de enige betekenis van *vlegger*, maar later is het woord ook gebruikt om de wimper te benoemen, volgens Debrabandere "naar de fladderende bewegingen van de wimpers". Het WNT gaat dieper in op deze etymologie en legt de vorm *vleggeren* als volgt uit: *vleggeren* en de variant *vliggeren* zijn een wisselvorm van *vlichelen*, dat op zijn beurt een frequentatief is van *vliegen* en dat al in het *Middelnederlandsch Woordenboek* (MNW) voorkomt. Een frequentatief is een variant van een werkwoord, die de nadruk legt op het herhaaldelijk of langdurig karakter van de actie die door het werkwoord wordt aangeduid. Frequentatieven zijn herkenbaar aan de uitgang *–elen* of *–eren* achter de stam van het werkwoord, soms samen met consonantische verschijnselen als verscherping (*vlie**g**en* > *vli**ch**elen*). Andere voorbeelden van frequentatieven zijn *trappelen* (van *trappen*), *hakkelen* (van *hakken*) en *stotteren* (van *stoten*). *Vlichelen* betekent in de meest letterlijke zin dus 'herhaaldelijk vliegen', ofwel flapperen met de vleugels. *Vlegger* heeft in het WNT zowel de betekenis 'vleugel' als 'wimper' gekregen. Het op en neer gaan van de wimpers tijdens het knipperen met de ogen doet immers aan een fladderende vleugel denken. Ook het Frans-Vlaamse *ogevledder* heeft met vliegen te maken: volgens Debrabandere is het een samenstelling met een variant van het Middelnederlandse *vleder*, dat eveneens 'vlerk' of 'vleugel' betekent, en dat we in de woordenschat van vandaag nog terugvinden in de samenstelling *vle(d)ermuis*. *Vlaggeren* ten slotte, waarvan *vlagger* is afgeleid, komt volgens het WNT slechts in enkele woordenboeken voor en betekent 'slap of los zijn of hangen' en 'fladderen'. Ook *vlaggeren* kunnen we als een frequentatief beschouwen, namelijk van *vlaggen*. Een van de betekenissen die het WNT daaraan geeft, is de volgende: "Overdrachtelijk gezegd van zaken die als een vlag uithangen of wapperen." Wellicht zag men dus ook in een wapperende vlag een gelijkenis met het knipperen van de oogleden. Een andere mogelijkheid is natuurlijk dat *vlaggeren* gewoon een variant is van *vleggeren*.

2. (Oog)wimper, wimpel

Volgens het WNT is ***wimper***, dat overal in het gebied voorkomt en tevens ook de standaardtalige benaming is, een verkorte vorm van *wenkbrauw*, die vermoedelijk ontstaan is via de nevenvorm *wim(p)brauw*. Ook in het Duits is *die Wimper* het standaardtalige woord. Behalve *wimper* komt in een kleiner gebied ook de verwante vorm ***wimpel*** voor. Zoals de regelmatige lezer van WVD-contact waarschijnlijk al weet, komt de wisseling tussen r en l frequent

voor in de Vlaamse dialecten (andere voorbeelden zijn sleute**l**/sleute**r**, le**l**ijk/le**r**ijk en do**r**pe**l**/de**l**pe**r**). Deze wisseling kan gemakkelijk plaatsvinden omdat beide medeklinkers op dezelfde plaats in de mondholte gevormd worden, namelijk door met de tongpunt contact te maken met de achterkant van de tandkassen van de boventanden. De vorm *wimpel* komt vooral voor in Vlaams-Brabant en het zuidwesten van Limburg, maar ook enkele keren in Oost-Vlaanderen (Wondelgem en Welden), en een keer in West-Vlaanderen (Zonnebeke) en Zeeuws-Vlaanderen (Zaamslag).

3. Pinker, pinkhaar, -haren, ooghaar

De etymologie van ***pinker*** is vrij doorzichtig. *Pinker* is een afleiding van het werkwoord *pinken*, waarvan we de stam ook vinden in *pinkogen*, dat volgens het MNW al in het Middelnederlands 'knipogen, met de ogen knippen' betekende. In het WNT vinden we dat *pinken* oorspronkelijk een "onvaste, geringe, snelle beweging" aanduidt. Een *pinker* is dus iets dat *pinkt* of snel beweegt. *Pinker* komt hoofdzakelijk voor in Oost- en Zeeuws-Vlaanderen en in iets mindere mate in de oostelijke helft van West-Vlaanderen. Langs de grens met Brabant en Antwerpen zijn nog enkele uitlopers te vinden, samen met nog enkele verspreide attestaties in Antwerpen. ***Pinkhaar*** is een samenstelling met diezelfde stam van *pinken*: het is een haartje dat of waarmee men *pinkt*. *Pinkhaar* en *pinkharen* worden vooral gehoord in het zuidoosten van West-Vlaanderen en in het (zuid)westen van Oost-Vlaanderen. Ook in het Brabantse gebied komt *pinkhaar* nog drie keer voor. Wat uit de opgegeven antwoorden niet altijd kon worden afgeleid, is of het hier in sommige gevallen niet gaat om een collectivum, waarmee men dus niet één wimperhaartje, maar alle wimpers samen bedoelt. In het geval van ***pinkharen*** gaat het duidelijk om een meervoud, waarmee men het geheel van alle wimpers bedoelt, terwijl bij *pinkhaar* dus onduidelijk is in hoeverre de zegslieden het in collectieve of individuele zin gebruiken. Hetzelfde geldt voor ***ooghaar***, dat vooral in het noorden van het Nederlandse Noord-Brabant voorkomt. Ook hier is het niet duidelijk of men één wimper, dan wel alle wimpers bedoelt.

4. Slager

De benaming ***slager*** voor 'wimper', die alleen voorkomt in een strook in het zuiden en het midden van West-Vlaanderen, is in geen enkel dialectwoordenboek of idioticon terug te vinden, althans niet in die betekenis. De Bo vermeldt echter wel enkele andere betekenissen die toch min of meer in

de juiste richting wijzen, namelijk ‘slagpen van een vogel en vervolgens: vleugel’, ‘in den wind op en neer zwaaiend stuk aan een vrouwenmuts’ en ‘opgeslagen klep van een hoed’. Vooral die eerste betekenis maakt duidelijk waarom ook de wimper de benaming *slager* heeft gekregen: de al eerder aangehaalde gelijkenis met de vleugel van een vogel bleek ook bij andere benamingen al een benoemingsmotief, en dat lijkt ook hier te zijn toegepast. Ook in de twee andere betekenissen kunnen we met wat fantasie een gelijkenis met de wimper herkennen. De wimpers kunnen immers op en neer gaan tijdens het knipperen, zoals een in de wind waaiende flap, en kunnen op- of neerges*lagen* worden, net zoals de klep van een hoed.

5. (Oog)vlim, vlimp

In de noordelijke helft van Nederlands Limburg en in het oosten van Noord-Brabant vinden we de benaming ***(oog)vlim*** terug. In Noord-Brabant komt ook de variant ***vlimp*** vaak voor. Alweer moeten we voor de etymologie van deze benamingen in de richting van het vliegen kijken. Het WNT geeft immers als eerste betekenis van *vlim*: ‘vleugelachtig (lichaams)deel of aanhangsel’, maar de specifieke betekenis ‘wimper’ wordt niet vermeld. Nog volgens het WNT kan *vlim* een variant van *vim* zijn, naast *vin*, maar dan met een gewijzigde beginklank door de associatie met verschillende woorden die met *vl-* beginnen (zoals *vleugel*, *vliegen* en misschien zelfs ook *vlies*).

6. (Oog)plimp, plimper

Plimp is volgens het *Etymologisch Dialectwoordenboek* een variant van *plump*, wat volgens het WNT zowel ‘ooglid’ als ‘wimper’ kan betekenen. Het WNT haalt een aantekening van Gezelle aan, volgens welke *plumpen* in Limburg ‘knipogen’, ‘met de oogplumpers slaan’ betekent. *Plimp* en de samenstelling ***oogplimp*** komen uitsluitend voor in het oosten van het gebied, namelijk in Limburg, in het zuidelijke deel van Nederlands Limburg en meer naar het noorden, in het oostelijke deel van Noord-Brabant. ***Plimper***, dat in het noorden van Limburg en een gebied in het zuiden van Noord-Brabant voorkomt, zou volgens het *Etymologisch Dialectwoordenboek* een contaminatie zijn van *plimp* en *wimper*, dat hierboven al werd besproken en dat in Limburg en Brabant ook gebruikt wordt als benaming voor de wimper. Het lijkt echter niet onwaarschijnlijk dat ook *plimper*, een variant van *plumper*, rechtstreeks afgeleid zou zijn van *plumpen*.

7. Pimpel, pimper

Ook voor de etymologie van ***pimpel*** zijn er verschillende mogelijkheden. De meest logische is dat *pimpel* gewoon afgeleid is van *pimpelen*, wat volgens het WNT 'gedurig met de oogleden knippen, pinkelen, pinkogen' betekent. Een andere mogelijke verklaring moeten we zoeken bij een andere betekenis van *pimpel*, namelijk 'vlinder'. *Pimpel* wordt vooral in het Hageland gebruikt als variant van *pepel*, een benaming voor de vlinder die courant voorkomt in de Denderstreek, Vlaams-Brabant, het oosten van de Zuiderkempen en het zuiden van het Limburgse gebied. De benaming *pepel* is verwant met het Franse *papillon* en het Latijnse *papilio*. Als benaming voor de wimper komt *pimpel* niet zo vaak voor, namelijk enkele keren in een klein gebied in het zuiden van Limburg en verder nog op enkele verspreide plaatsen in Antwerpen, Vlaams-Brabant en Limburg. Het feit dat *pimpel* zowel in de betekenis 'vlinder' als in de betekenis 'wimper' gebruikt wordt, kan toevallig zijn; de vorm is immers in beide gevallen gemakkelijk etymologisch te verklaren. Het is echter ook niet onwaarschijnlijk dat de benaming voor de vlinder op de wimper is overgegaan op grond van de gelijkenis die men zag tussen een vlinder die met zijn vleugeltjes klapt en een knipperende wimper. Voor de verklaring van de variant ***pimper*** kunnen we alweer de r/l-wisseling inroepen, die ook al voorkwam bij *wimper* en *wimpel*. *Pimper* komt net als *pimpel* niet zo vaak en ook verspreid voor: het courantst in Antwerpen en net over de grens met Noord-Brabant, maar ook twee keer in het WVD-gebied, namelijk in Aalst en in Waregem.

8. Tot besluit

Hoewel er een vrij groot aantal benamingen voor de wimper bestaat, zien we toch steeds weer dezelfde benoemingsmotieven terugkeren. Bij bijna alle benamingen worden de bewegingen van de wimpers vergeleken met fladderende vleugels of andere wapperende, flapperende of snel bewegende voorwerpen. De verschillende benamingen lijken op het eerste gezicht dus niet veel met elkaar te maken te hebben, maar hebben wat de etymologie betreft toch meer met elkaar gemeen dan men zou denken.

Liesbet Triest

Bibliografie

De Bo, L.-L. *Westvlaamsch Idioticon*. Gent 1873, 1892 (2).
Debrabandere, F. *West-Vlaams etymologisch woordenboek*. Amsterdam – Antwerpen 2002.
MNW= *Middelnederlandsch Woordenboek*. Den Haag – Antwerpen 1998.
Moeyaert, C. *Woordenboek van het Frans-Vlaams*. Leuven 2005.
Weijnen, A.A. *Etymologisch dialectwoordenboek*. Den Haag 2003.
WNT = *Woordenboek der Nederlandse Taal*. 's Gravenhage – Leiden 1863-1998.

NEGENDE DIALECTENDAG VAN SND: PROGRAMMA

Ochtendprogramma

9.30 - 10.00 Ontvangst met koffie
10.00 - 10.20 Welkomstwoord
10.20 - 11.00 Spelenderwijs gezegd. Over taalvariatie in de kinderspelwoordenschat
11.00 - 11.30 Spelcultuur op televisie. Rituele betekenissen van het TV-format Idool/Idols
muzikaal interludium
11.40 - 12.20 Over taalvariatie in Vlaanderen
12.20 - 12.30 Presentatie en overhandiging van het eerste exemplaar van het Dialectenboek 9

Middagprogramma: workshops

Alle workshops duren ca. 45 minuten
en worden twee keer aangeboden (om 14.00 en 16.00 uur).)

1. De benamingen voor enkele kinderspelen in de zuidelijk-Nederlandse dialecten
2. Brabants oraal erfgoed : lokale en regionale projecten over gesproken en gezongen dialecten
3. Dialecten tenTOONgesteld
4. Moetk nu is lache ofwa?? : Chattaal van Vlaamse jongeren
5. Mechelse dialectwandeling

Meer informatie: www.vcv.be en www.ru.nl/dialect/snd
per e-mail: snd@mail.be of dialectendag@vcv.be
of telefonisch: in België: 02 - 2431730 / in Nederland: 024 – 3611376

Benamingen voor de kuit
in de Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialecten

0. Inleiding

De kuit is het vlezige, gespierde achterdeel van het been tussen de knie en de enkel. Dat lichaamsdeel heeft in de dialecten tal van verschillende namen. In dit artikel bekijken we de benamingen voor de kuit in het ruime geografische perspectief van de Zuid-Nederlandse dialecten.
De Zuid-Nederlandse kaart 'kuit' is getekend met gegevens van de drie grote regionale woordenboeken: het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD), het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD) en het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD). Voor de drie gebieden zijn gegevens geput uit vier oude vragenlijsten, die tussen 1924 en 1941 verspreid werden door de *Zuid-Nederlandse Dialectcentrale* van de Katholieke Universiteit Leuven, en uit één vragenlijst, uit 1931, van de *Dialectcommissie* van de *Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen* te Amsterdam. Voor het WVD-gebied zijn ook recentere gegevens gebruikt, namelijk uit een eigen vragenlijst uit 2000 (WVD 120) en uit de licentiaatsverhandeling van Stijn Vanderwee over West-Vlaamse dialectbenamingen in verband met het lichaam (2000). Voor de Brabantse en de Limburgse dialecten is ook materiaal gehaald uit een vragenlijst uit 1914, de zogenaamde *SGV-lijst*, van de hand van J. Schrijnen, J. van Ginneken en J. Verbeeten.

1. Kuit – kiet – kijt

Kuit vormt een groot aaneengesloten gebied dat behalve Nederlands-Limburg en de aangrenzende Belgisch-Limburgse Maaskant ook nagenoeg heel Noord-Brabant bestrijkt. Daarbuiten varieert zijn verspreiding van redelijk frequent in Zeeuws- en Oost-Vlaanderen, over sporadisch in de provincie Antwerpen en in het zuidoosten van West-Vlaanderen, tot zeldzaam in de rest van West-Vlaanderen en in Vlaams-Brabant. In al die regio's staat *kuit* in concurrentie met andere, oudere dialectbenamingen. Zo'n kaartbeeld wijst erop dat de vorm relatief recent vanuit de standaardtaal in het dialect is geïnfiltreerd. Naast *kuit* komen in de dialecten twee vormen van dezelfde etymologische oorsprong voor, nl. *kiet* en *kijt*. De eerste is een oude westelijke wisselvorm van Middelnederlands *kute*, de voorloper van huidig *kuit*; *kiet* verhoudt zich tot *kuit* zoals *diere* tot *duur*, *vier* tot *vuur* en *kieken* tot *kuiken*.

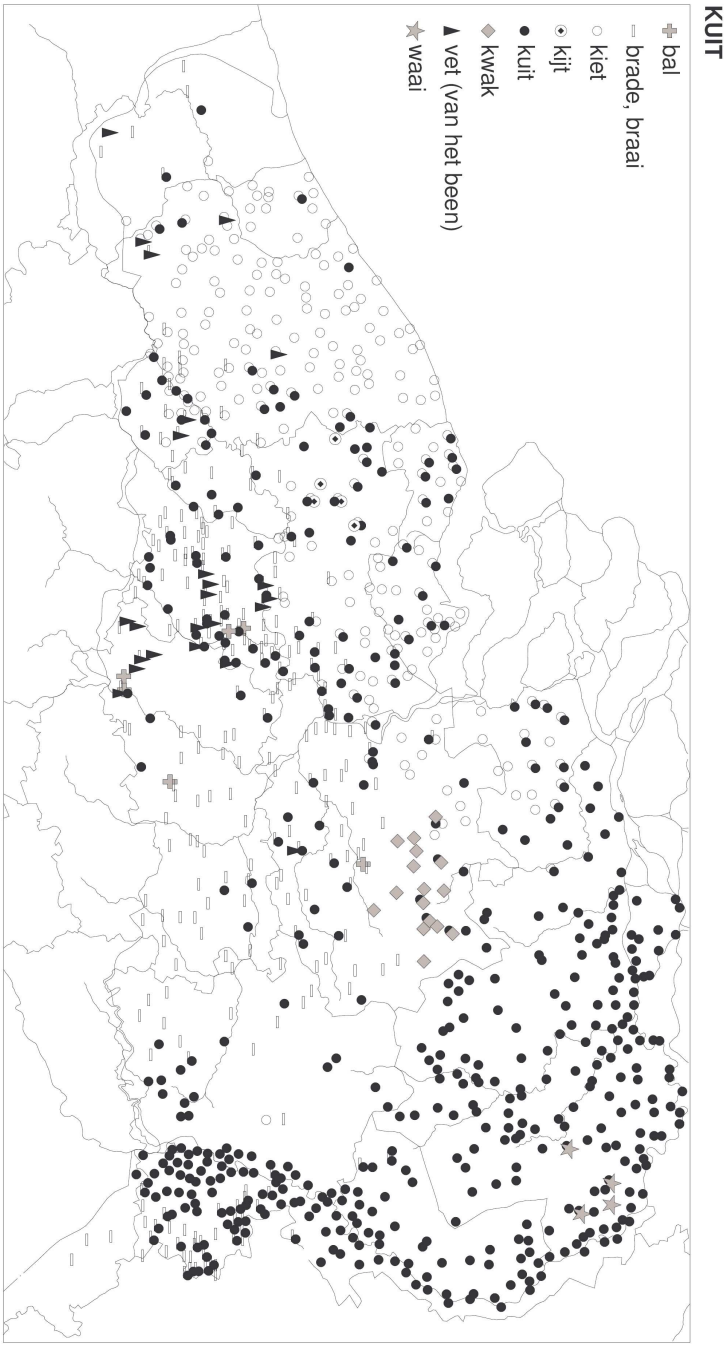
KUIT
bal
brade, braai
kiet
kijt
kuit
kwak
vet (van het been)
waai

Kiet domineert het kaartbeeld in heel West-Vlaanderen benoorden de Leie (waar de uitspraak *kiete* luidt). De AN-infiltrant *kuit* krijgt daar voorlopig weinig voet aan de grond. Ook in Zeeuws-Vlaanderen werd *kiet(e)* door alle informanten opgegeven, maar zijn monopoliepositie wordt er veel sterker dan in West-Vlaanderen bedreigd door het oprukkende *kuit.* Vergelijkbaar hiermee is de positie van *kiet* in Noord-Oost-Vlaanderen, het noordwesten van de provincie Antwerpen en het westen van Noord-Brabant. Het verspreidingsgebied van het oude westelijke *kiet(e)* loopt opmerkelijk parallel met dat van de variant *diere* voor 'duur'.

De derde in het trio van zustervormen, *kijt*, duikt enkel op in het Meetjesland (noordwestelijk Oost-Vlaanderen), waar het coëxisteert met zowel *kiet* als *kuit.* De vorm ontstond uit *kiet,* waarin de klinker tot een tweeklank werd. Dit *kiet* heeft blijkbaar meegedaan met de klankevolutie die eeuwen geleden in het oostelijke Vlaams een andere oude *ie*, namelijk die zoals in Middelnederlands en nog West-Vlaams *ies* 'ijs' en *rieke* 'rijk', in een tweeklank *ij* veranderde.

Kuit heeft verwanten in de andere West-Germaanse talen en zelfs in Indo-Europese talen van buiten de Germaanse groep, waar het naast de menselijke kuit ook daarmee vergelijkbare, vlezige lichaamsdelen van mens of dier aanduidt. Zo slaat *kyte* in sommige Engelse dialecten op de buik en/of de maag, en komt het woord in het Nederduits voor als benaming voor de ingewanden van kleine dieren. Volgens verschillende woordenboeken zou het Middelnederlandse *kute* ook gebruikt zijn voor de milt, maar daarvan hebben we geen bewijzen kunnen vinden in oude teksten. Het andere Nederlandse woord *kuit,* dat 'eitjes van de vrouwelijke vis' betekent (West-Vlaams *kiete*), gaat in zijn verre voorgeschiedenis hoogstwaarschijnlijk op hetzelfde grondwoord terug als de benaming voor het menselijke lichaamsdeel. Als etymologische basisbetekenis waaruit alle gevonden toepassingen van *kuit*-verwanten in en buiten het Germaans af te leiden zijn, stelt het WNT 'dikke, weke massa' voor.

2. Brade, braai, bra en varianten

Het woord *brade* verschijnt in de dialecten onder tal van verschillende gedaanten. Wegval van de *-d-* leidde enerzijds tot de vormtypes *braai(ə)* en *braaw(ə),* met resp. ingevoegde *-j-* en *-w-* ter compensatie van de verdwenen *-d-*, anderzijds tot varianten zonder ingeschoven tussenklank, zoals *braa* en *braaə.* Binnen die drie hoofdtypes bestaat er nog heel wat verscheidenheid, vooral wat de uitspraak van de klinker betreft. Naargelang van de streek wordt die onder

meer als *aa, òò, oe, ui* of *èè* gearticuleerd. Het is ondoenbaar om in het bestek van dit artikeltje het hele vormenspectrum te overzien.

Op de kaart verschijnen *brade* en consoorten in een oost/west-gerichte formatie van variabele breedte, die in het zuiden wordt afgezoomd door de taalgrens, en door het hele gebied heen loopt, van Oost-Limburg tot en met Frans-Vlaanderen. De grens van de *brade*-varianten bereikt zijn noordelijkste punt in het noordwesten van de provincie Antwerpen, en loopt van daar af in zuidwestelijke richting door Oost-Vlaanderen naar West- en Frans-Vlaanderen. Zowel de netdichtheid van de vermeldingen als de aanwezigheid van concurrerende benamingen verschilt aanzienlijk van streek tot streek. Op de kaart tekent zich een groot gebied af met een hechte symbolenconcentratie. Het omvat het zuidwesten van Belgisch-Limburg, heel Vlaams-Brabant, het zuiden van de provincie Antwerpen en Zuid-Oost-Vlaanderen. Het is echter enkel in Vlaams-Brabant dat de *brade*-familie niet door concurrenten belaagd wordt. Overal elders is haar territorium geïnfiltreerd door andere benamingen, vooral door het standaardtalige *kuit* en zijn westelijke variant *kiete.* Voorlopig laten de *brade*-woorden zich in hun centrale bolwerk nog niet van het toneel verdringen, maar dat ze zwaar onder druk staan, valt zo uit het kaartbeeld af te leiden. De rafelige noordrand van het verspreidingspatroon, met nog maar een sporadische tot zeldzame symboolbezetting, toont hoe het aaneengesloten massief afbrokkelt. In dat massief heeft *kuit* aan weerzijden van de grens tussen de twee Limburgen trouwens al een behoorlijk brede bres geslagen. En dat heeft wellicht ook *kiete* gedaan in Zuid-West-Vlaanderen.

Alle dialectische *brade*-varianten stammen af van het Middelnederlandse *brade,* dat ook al als *braye* en *bra* voorkwam, en behalve ‘kuit’ ook ‘spier’ betekende. Zustervormen ervan in andere Germaanse talen dragen dezelfde of vergelijkbare betekenissen, zoals ‘kuit’ in het Oud-Saksisch (de voorloper van het Nederduits), ‘kuit’, ‘ham’ en ‘vlees van jachtdieren’ in het Oud-Noors en ‘vlees’ in het Oud-Engels. In het Oud- en Middelhoogduits duidde *braat* verschillende vlezige lichaamsdelen aan, nl. de kuit, de dij en de bil, alsook het malse, eetbare vlees van levende of gedode dieren. Direct met dat laatste te verbinden is de betekenis van huidig Duits *Braten*, nl. ‘tot braden bestemd vlees, braadstuk, gebraad’. De gemeenschappelijke basis van alle gevonden vormen zou een Germaans woord zijn geweest voor ‘vlees’ of ‘vleesmassa’. Ondanks de onmiskenbare betekenisverwantschap met het werkwoord *braden,* beweren verschillende etymologen, waaronder Weijnen (2003: 63) en Daan (1940: 255), dat de ‘kuit’-benaming daar geen etymologisch verband mee

houdt. Die stelling lijkt ons op het minst betwistbaar. Het komt ons nogal vreemd voor dat een zelfstandig naamwoord dat in zijn (intertalig) betekenisspectrum onder meer ‘vlees’ en ‘gebraad’ omvat, geen uitstaans zou hebben met *braden.* Ons lijkt de vooropgestelde Germaanse basisbetekenis ‘vlees(massa)’ ruim genoeg om er alle gevonden betekenissen uit af te leiden. Zo lijkt ook de redacteur van het WNT (i.v. Brade II) erover te denken. Debrabandere, die in zijn *Oost- en Zeeuws-Vlaams Etymologisch woordenboek* een artikel wijdt aan *braai* (Debrabandere 2005: 72), gaat niet in op de vraag naar de verwantschap met het werkwoord.

3. Kwak, vet (van het been), bal en waai

Naast de dominerende naamtypes *kuit* en *brade*, treffen we voor de kuit ook nog een paar zeldzame benamingen aan. Slechts één daarvan vormt een duidelijk af te bakenen concentratie op de kaart, namelijk *kwak*, in de Antwerpse Kempen. Het betreft hier een woord dat vanuit zijn algemenere en geografisch ruimer verspreide gebruikswijze ‘hoeveelheid van een weke substantie’, b.v. *een kwak verf, mortel, mayonaise, smout, mosterd, aardappelpuree…* specifiek is toegepast op het weke achterdeel van het onderbeen, dat blijkbaar als een “kwak” vet werd gezien. In oorsprong is *kwak* een klanknabootsing van het geluid dat ontstaat als een portie weke of vette substantie met enige kracht ergens op neer wordt gegooid. Uit het zelfstandig naamwoord ontstond het werkwoord *kwakken* in de betekenis ‘met een smak doen neervallen’.

Vet (van het been) komt incidenteel voor in het zuiden van Frans-, West- en Oost-Vlaanderen, en iets nadrukkelijker in het zuidwesten van Vlaams-Brabant. In bijna alle plaatsen waar die variant is opgetekend, staat hij naast een andere benaming. De uitdrukking spreekt voor zichzelf: zachte delen van ledematen worden met vet geassocieerd; zo wordt de muis van de handpalm of de voetzool in de dialecten ook wel *’t vet (van de hand / de voet)* genoemd.

Een andere zeldzame benaming voor de kuit is *bal*, opgetekend in Aalst, in de Vlaams-Brabantse plaatsen Beert, Halle en Tervuren en in de Antwerpse gemeente Vorselaar. In zijn oorspronkelijke en nog altijd courantste gebruikswijze duidt *bal* een bolrond voorwerp aan, in het bijzonder de bal in allerlei sportdisciplines. Van daar af ging het woord ook bolvormige uitstulpingen aanduiden, met name aan menselijke lichaamsdelen. Behalve de kuit wordt ook de muis van de hand of de voet soms *bal* genoemd.

Waai ten slotte is ontstaan door wegval van -d- uit Middelnederlandse *wade* en vinden we uitsluitend terug in vier plaatsen in het noordoosten van Noord-Brabant. De etymologische grondvorm is het Germaanse *wathwan*, dat verwant is met het Latijnse *vatax* 'met kromme beenderen' en *vatius* 'krom' (WNT). De grondbetekenis is 'kromming'. In het *Middelnederlandsch Woordenboek* lezen we dat *wade* 'holligheid boven de kuit' betekent, de knieholte dus. Het WNT (i.v. Wade I) en Weijnen (2003: 401) nemen bij *wade/waai* ook de betekenis 'kuit' op. Die betekenis heeft ook *wade* in het tegenwoordige Duits. Blijkbaar is het woord vanuit zijn oorspronkelijke toepassing op de knieholte overgegaan op het deel van het achterbeen onmiddellijk onder de knieholte, namelijk de kuit.

4. Besluit

Uit de bespreking van de verschillende dialectwoorden voor kuit is gebleken dat de dominerende naamtypes, *kuit* en *brade*, in oorsprong verwijzen naar een weke (vlees)massa. De gedachte aan een weke substantie zit ook vervat in de basisbetekenis van de minder courante 'kuit'-benamingen *kwak* en *vet (van het been)*. De benaming *bal* zinspeelt op de vorm van de kuit, die bolvormig uitstulpt op het achterbeen. *Waai* ten slotte is een product van naamsoverdracht van de knieholte op de kuit. Uit het kaartbeeld is af te leiden dat het standaardtalige *kuit* en zijn westelijke variant *kiete* een opmars kennen waardoor de oudere vorm *brade* zwaar onder druk komt te staan en wellicht binnen afzienbare tijd van het toneel zal verdwijnen.

Matthias Lefebvre & Magda Devos

Bibliografie

Daan, J. "Taalkaarten buik en kuit". In: *Onze Taaltuin* 9 (1940), pp. 251-256.
Debrabandere, F. *Oost- en Zeeuws-Vlaams Etymologisch woordenboek*. Amsterdam, Antwerpen2005.
Verwijs en Verdam : *Middelnederlandsch woordenboek*, negende deel. 's Gravenhage1929.
Weijnen, A. *Etymologisch dialectwoordenboek*. Den Haag 2003.
WNT = Woordenboek der Nederlandse Taal. 's Gravenhage/Leiden, 1863-1998.

Overzicht afleveringen WVD

Inleiding met klankpatroon van de Vlaamse Dialecten,138 blz.	11 euro
Deel I : Landbouwwoordenschat	
- Akkerland en weiland (240 blz.)	16 euro
- Behuizing (227 blz.)	16 euro
- Het erf (204 blz.)	16 euro
- Ploegen (174 blz.)	16 euro
- Rund 1 (256 blz.)	21 euro
- Spitten, eggen, rollen (132 blz.)	16 euro
- Bemesting (110 blz.)	16 euro
- Waterhuishouding (260 blz.)	16 euro
- Rund 2 (435 blz)	30 euro
- Paard 1 (426 blz.)	30 euro
Alles van deel I samen :	**170 euro**
Deel II : Niet-agrarische vaktalen	
- De mandenmaker (99 blz.)	8 euro
- De strodekker (40 blz.)	4 euro
- Handspinner en touwslager (59 blz.)	5 euro
- De kuiper en de hoepelmaker (135 blz.)	12 euro
- De molenaar (476 blz.)	40 euro
- De timmerman en de meubelmaker 1 (376 blz.)	30 euro
De 6 afleveringen van deel II samen :	**90 euro**
- De zeevisser (815 blz.)	37,18 euro

(voorlopig te bestellen bij het WVD, Blandijnberg 2, 9000 Gent, 09 – 264 40 79)

Deel III : Algemene woordenschat	
- Vogels (277 blz.)	20 euro
- Land- en Waterfauna (313 blz.)	22 euro
- Flora (672 blz.)	40 euro
- Karakter (544 blz.)	35 euro
Alles van deel III samen :	**105 euro**
!!Alles van deel I,II en III samen (behalve de zeevisser):	**330 euro**

Bij elk boek hoort ook een Wetenschappelijk Apparaat, dat afzonderlijk gepubliceerd wordt. Medewerkers krijgen korting. Meer inlichtingen en prijzen : 09-264 40 79.
De boeken zijn te bestellen bij drukkerij G. Michiels, Rietmusweg 96, 3700 Tongeren, tel. 012-23 13 25.

Emailadressen van het WVD

Projectleiding:
Magda.Devos@UGent.be
Jacques.VanKeymeulen@UGent.be

Redactie:
Tineke.DePauw@UGent.be
Veronique.DeTier@UGent.be
Matthias.Lefebvre@UGent.be
Hugo.Ryckeboer@pandora.be
Liesbet.Triest@UGent.be
Roxane.Vandenberghe@UGent.be
Evelien.VanRenterghem@UGent.be